

HUKUK FELSEFESİ

BİLİMSEL DÜŞÜNÜŞÜN TEMEL NİTELİKLERİ

Doç. Dr. Erol CİHAN

Bilimsel düşünüş, çoklukla bilimsel mükemmelliğe ulaştırır. Bilim adamını, derin, soylu bir merak içinde, iyi gözlenmiş olayları biraraya getirmeye yöneltir. Bu düşünüş, kendini, bir bütün olarak, zihnî davranışla karakterize eder; bilimsel belgelerle çalışmayı gerektirir. Düzenlilik, açıklık, tam bir incelikte tesbit, kontrol ve tahkik etme, onun nitelikleridir.

Tarihi seyrinde, kişilerin, bilim adamlarının düşünüşü de doğal olarak, çeşitli oluşum, dönüşüm, ve gelişim çizgileri göstermiştir. Gerçekten, Gökalp'in tanımı gereğince, skolâstik düşüncede, hissen kabul edilmiş gerçekleri bir takım akıl oyunları ile ispata çalışmak eğilimi vardı. Buna göre, skolâstik, mantık biçimliliğinin (formalizminin) bağlı olduğu, bazı ilkelere sahipti (1). Kişiler serbest düşünüp, zekâlarını kullanmadan, daima bilim ve fikir alanında, otoritelerin fikirlerini naklederek muhakeme yürütüyorlardı; buna kısaca «nakilcilik akımı» deniyordu (2). Modern çağın son devrelerinde, özellikle 19. asırdan bu yana bilimsel gelişim, başdöndürücü bir hız kazanmıştır; bu, bir anlamda bilimsel düşünüşün gelişmesi demektir. Böylece, titizlikle belirlenmiş kavram ayrılıkları çerçevesinde, akıl ve deneyden yararlanarak muhakeme yürütme erki olarak tanımlanabilen bilimsel düşünüş, mantık ve bilimle, sürekli bir yakınlık, birlik içinde devamedegelmiştir (3).

(1) Akder, Dil ve Felsefe, Türk Kültürü, 1965 sayı: 38, s. 135.

(2) Arsal, Türk Tarihi ve Hukuk, 1947 c. I, s. 9.

(3) Akder, aynı yer.

Her bilimin kendine has konusu, özel yöntemi ile neden-sonuç ilişkisi vardır. Aynı şekilde, her bilim adamının özel düşüncüğü vardır. Bir biyologun düşüncüğü, bir matematikçinininkine, tüm anlamıyla uymaz. Gerçekten, biri gözlem yapar, diğeri muhakeme yapar, akıl yürütür. Böyleyken, bilgi kuramı (epistemolojik) yönünden, bütün bilim adamlarına has ortak bir düşünüş vardır. Bir diğeri deyişle, böylesi bir düşünüşün ortak özellikleri vardır. Bunlar, üç bölüm içinde toplanabilir.

I. Entellektüel özellikler .

1. Hür inceleme. Bilimsel düşünüş, her şeyden önce hürdür. Deney yoluyla, bütün iddiaların, kazyelerinin kontrolünü zorunlu kılar. Teori ile deney yanyana, elele, omuz omuza yürür. Bir teoriyi veya iddiayı desteklemek için ünlü bir yazarın, üstadın tanıklığı ile yetinen otorite ilkesine karşıdır. Bu demektir ki, gerçek, üstad tanınan ünlü kişilerin sözlerinde, yazılarında değil; hür, serbest olarak yapılan araştırmaların bildirdiklerindedir. Bundan dolayı, bilimsel düşünüş, olay üzerine bina edilmiştir (4). Çağdaş bilim anlayışı «olguları, karşılıklı etki ve bağlantıları içinde, bütüncül bir gözle inceler» (5). Bilim adamı, dogmatik edadan uzaktır.

2. Eleştirel davranış. Olaylar ile düşüncelerin birbirine uygun olması endişesi, doğal olarak bizi, şüphe ve delil fikrine götürür. Bilimsel düşünüşün karakteristik özelliği, şüphe etmektir. Bir diğeri deyişle kritik düşüncedir. Eleştirme süzgecinden geçirilmeden hiç bir fikir benimsenemez. Bilim adamı, kural olarak her şeyden şüphe eder; sadece akıldan şüphe etmez. Demek ki septikin (şüphelinin) şüphesi, bilim adamının şüphesinden farklıdır. Biri, aklın dışındaki konulardan şüphe eder. Diğeri bizzat akıldan. Şüpheci, bilime inanmaz, kendine inanır. O denli ki, bilimi tahrip edecek şekilde kendine inanır da, bilimin değişmez (sabit) ve belirli kuralara uygun olduğuna inanmaz. Şüphe eden gerçek âlimdir.

(4) Eoutrouz, Science et Religion, s. 438; Grieger, Logique et Morale, 1953 Paris, s. 71.

(5) Bezirci, Çok Kapılı Oda, Deneme - Eleştiri - Araştırma, İstanbul 1961, s. 27.

Araştırmacı şüpheye yer verenlerde, önyargı kolay kolay görülmez. Bilimsel düşünüş, bir düşünceyi ilk bakışta kontrol etmeden; doğru, gerçek olarak kabul eden saflığa karşıdır.

Eleştiri, genel olarak herkes için bir hak olmakla beraber, bilim adamı için ayrıca bir görevdir de. Bilim adamı, kendi ön fikrini deneye tabi tutacaktır. Kendi kendinin eleştiricisi olacaktır. Bu özellik, kişide yanılma korkusu ve büyük bir moral enerji olduğu takdirde ortaya çıkar. Bu niteliğe Pascal, *espri de finence* - ince düşünüş demektedir. Gerçeği, böylesi bir düşünüş yakalayıp kavrayabilecektir.

Önce olayların gözlemiyle bunların varoluş nedenleri araştırılıp açıklanacak; daha sonra bunlar değerlendirilecektir. Bu değerlendirme ve çözüm, çeşitli deneylerden elde edilen bilgi ve verilerin temelleri üzerine kurulan kurallar, ilkeler gereğince yapılacaktır.

3. Yaraticı zekâ, ferdi kültür. Yaraticı zekâ, eşyayı, olayları gerçek çizgileri içinde görmeye yardım eder. Gözlemin ortaya koyduğuna bir şeyler eklemeye yarar. Ne var ki, bu yetenek, bilimsel çalışmada tek başına rol oynamaz. Elden geldiğince, geniş bir kültürle tamamlanmalıdır. Açıktır ki, bilimsel düşünce, nazik ve çok kaypak bir niteliktir. Bilim adamı, bunu gayet iyi tutmalı ve beslemelidir. Geniş kültürlü bilim adamı yaratıcı zekâsiyle geniş araştırmalar, disiplinli çalışmalar, karşılaştırmalar yaparak gerçeği yakalayabilir. Yalın kişi, deney yönünden kısırdır, dardır, tek biçimdir, dümdüzdür; alışığının dışında çok güçlükle düşünebilir. «Dar görüşlü kişilerdir onlar. Donmuş, kalıplaşmış kişiler» (6). Çimentolaşmış kafa yapısı vardır onların. Kırılır ama esneklik göstermezler. Paslı çiviler misali, yanlış fikirleri, zor çıkarılıp atılabilir.

II. Moral özellikler .

Entellektüel özellikler, moral özelliklerle bütünlenmelidir. Bunlar bilimsel düşünceyi, ayırdedici karakterle gösterirler. Gerçek bi-

(6) Bezirci, *Bilimden Yana*. İstanbul 1963 Deneme - Eleştiri, s. 98.

lim adamının bazı moral özellikleri olmalıdır; en önemlileri şunlardır :

1. Hasbîlik (içinde en küçük bir pürüz bulunmayan dürüstlük),
2. Cesaret, 3. Tarafsızlık.

1. Hasbîlik. Bilim adamı, her zaman, gerçek için gerçeği, hiç kimsenin ve bir şeyin etkisi altında kalmadan, üstünde titizlikle durulan bir dürüstlük içinde araştırmalıdır.

Olayların açıklanmasında, tereddütler, şüpheler doğuran kaynakları yoketmelidir. Aslında, bilimin ereğinde yarar-fayda fikrinden çok, bilme hedefi söz konusudur. Bilim adamı, bilmek için bilim yapar. Hiç kuşkusuz bilimin sonuçları yararlı da olabilir. Ama hedef, menfaatsiz, çıkarsız düşüncenin kendisidir; olayların, nesnenin niteliğini, gerçekte olduğu gibi görebilmek. Gerçeği arama, aynı zamanda gerçek dışı olanı da tespit etme anlamındadır. Atalar sözüdür: «doğru bilinmeyince, eğri bilinmez».

2. Cesaret, sabır. Bilimsel çalışma, uzun, sistemli, disiplinli, önçalışmaları zorunlu kılar. Yorulmak bilmeyen bir sabırla, bilimsel asetizm ister.

Dehanın % 99 unun sabırla çalışma, % 1 inin ilham olduğunu belirten Edison, 1500 den fazla keşif ve icadda bulunmuştur. Her birinde 10.000 in üzerinde deney yapmıştır.

Nice âlimler, laboratuvarlarına kapanıp çalışarak, gerçek bir asetizm içinde gerekli sonuca ulaşmayı hedef tutarlar.

Bilim adamı, medenî cesaretin en büyük temsilcisidir. Gerçekleri bulup ortaya koymada, bir diğer deyişle — tâbiri caizse — zülf'ü yâra dokunma pahasına, önderlik yapar; bunun çetin, uzun ve karmaşık bir savaş olduğu bilinen gerçeklerdendir.

3. Tarafsızlık. Bilim adamı, bilimsel çalışma ve araştırmalarında olayların, deneyin, gözlemin dışında herhangi bir sebep aramaz. Ne tabiatüstü kuvvetlere, ne de gizli, esrarlı nedenlere başvurur. Onun için, ölçü, deneye tâbi tutacağı olaylardır.

Bilim adamı, tek bir anlayışa, akıma kural olarak saplanıp kalmaz. Bilimsel görüşler bunun dışındadır. «Duygularına, çıkarlarına,

kişisel eğilimlerine kapılmayan, özgür» (7) kişidir; bir diğer deyişle, bilimsel sonuçları ve gerçekleri «çıkarılara bağlantılara, amaçlara, düşmanlıklara, duygulara göre» (8) değerlendirmez. Gerçeklere hiç bir art fikre sapmadan eğilmelidir. Kişinin, bilim adamının hatalarını anlaması için bazen erdem gereklidir, bazen de alçakgönüllülük. Yeni deneylerle, verilerle v.s. ile mahkûm edilmiş eski fikirlerin önünde de, yine erdem ve alçakgönüllülükle eğilmek gerekir. Hata, insanlar içindir. Hatadan dönmek de bir bakıma erdemdir; devrini tamamlamış, fosilleşmiş bilgiler, ilim adamının dağarcığında barınmaz.

Bilimsel araştırmalarda başta gelen şart objektifliktir. Dönmezer'e göre «Bilim, (olan) ile, ya da olana göre (olacak olan) ile uğraşır; yoksa (olması istenen) ile meşgul olmaz. Sosyal bilgilerin bir bilim olarak ortaya çıkabilmeleri, objektiflik şartına bağlıdır. Araştırmacı hiçbir zaman (ne olmasının doğru veya yanlış) olacağı hakkındaki kişisel fikirlerini belirtmemelidir, kendisine özgü batıl fikirleri, yerleşmiş düşünceleri, araştırmayı etkilememelidir. Araştırmacı kişisel fikri ne olursa olsun gerçeği kabul edecektir. Objektifliği şöylece tarif edebiliriz: Objektiflik, gerçeği her türlü duygu ve ihtirastan uzak olarak incelemek isteği ve kabiliyetidir» (8 bis).

Poincaré de dahil olmak üzere, bir çok bilim adamlarına göre, gerçeğin aranması, bilimsel faaliyetin temeli olmalıdır (9). Ona yakışan tek gaye budur. Demek oluyor ki, bilim adamı, bilimin tanımına da uygun olarak, objektif, tarafsız, gerçeğin savunucusu olan saygıdeğer bir kişidir.

III. Rasyonel özellikler

Bilimsel düşünüşte, diğer önemli özelliklerden başka, rasyonel - ussal özellikler de toplanmalıdır.

1. Gerekiçilik. Bilim, olayları, belirli kanunlara göre açıklar. Bu kanunlar da kendi şartları içinde sınırlandırılmıştır. Bilimin so-

(7-8) Bezirci, Bilimden Yana, s. 14-24.

(8 bis) Dönmezer, Sosyoloji, Beşinci Bası İstanbul 1974, s. 20).

(9) Bezirci, Çok Kapılı Oda, s. 23-17.

nuçları, ulaştığı gerçekler, deneylerle sağlam temellere oturtulmuştur. Bu itibarla, akıl, bunları hiç kuşkusuz kabul eder.

2. Akla inanma, güvenme. Bilim adamı, akla inanan bir kişidir; aklın değeri konusunda güveni vardır. Şüphecilik-kuşkuculuk-septisizm, bütün bilimlerin reddi ve inkârıdır (negasyonudur). Bilim adamı, soylu bir davranış içindedir; gerçeğe saygı besliyen bir davranış, diğer bir deyişle, batılı davranış.

Bütün bu özellikleri gözönünde tutan bilim adamı «gerçeğe tümel bir kavrayışla bakmak zorundadır. Çünkü sürekli bir oluş ve akış içinde bulunan, çeşitli ve çelişik yön ve belirtileri olan gerçeği ancak böyle bir görüşle anlayabilir. Ancak böyle bir yöntemle gerçeğin derinliğine inebilir» (10). «Çelişik yönleri ile belirtilmeyen gerçek ise, eksik ve tek yanlı bir gerçektir. Ayıklanmış, parçaları bütünden koparılmış bir gerçektir. Zorlanmış gerçektir. Yani duruk (statique) gerçek (11)».

3. Safsata le mugalâtaya yer vermemek. Skolâstik düşünüşün soysuzlaşmış mirasıdır safsata ile mugalata. Bunların en yaygın uygulaması, özellikle «ilke zoralımı-prensip müsaderesi»nde görülmektedir. Bu demektir ki, ispat edilmesi gereken bir iddiayı, ispat olunmuşçasına ortaya koymaktır. Bilimsel düşünüş, her yönden bu çeşit yöntemlerin, bütün varlığı ile karşısındadır.

4. Sübjektif kesinliğin objektif kesinlik haline geçmesi.

Öznel kesinlik ile nesnel kesinliğin birbirleriyle ters orantılı olduğu dikkate değer bir olaydır (12). Nesnel-objektif deyimini, bilimsel anlayış ve bilgi olarak bir diğer deyişle kişinin keyfiliğinden bağımsız olarak, tahkik edilebilen konular için kullanılır. Nesnel delil ve gerekçelendirmeler, esas itibarıyla, herkes tarafından kontrol edilebilir ve kavranabilir. **Herkes (yeter ki akli olsun) için muteber** olma, sözkonusu fikir veya nesnenin objektif olması için de yeterli bir sebeptir (13). Öznel kelimesi, çeşitli derecelerdeki, kişisel kanaatler anlamındadır (14). İşte bilim adamı, kişiliğinde sübjektif-

(10) **Bezirci**, Çok Kapılı Oda, s. 23-17.

(11) **Russel**, İlimden Beklediklerimiz, Çeviren: **Yakaloğlu**, 1957, İst. s. 50.

(12) **Kant**, Kritik der reinen Vernunft, Methodenlehre, 2. Hauptstück, 3. Abschnitt: **Popper**, Logik der Forschung, Tübingen 1966, s. 18.

(13) **Kant**, aynı yer.

öznel kesinliği, objektif-nesnel kesinliğe, olabildiğince yaklaştırmaya tüm gücüyle her yönden gayret eder.

Sonuç: Entellektüel, moral ve rasyonel özellikleri birleştiren kişi, ilim adamıdır. Şu var ki bu özelliklerin hepsinin birarada olması, uzun süreli gelişim ve oluşumun sonucudur.

Doç. Dr. Erol Cihan